

АКТАНТНА СПРЯМОВАНІСТЬ СЕМАНТИКИ ДІЄСЛІВНИХ СУФІКСІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Лахно Н.В.,

Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053,
n.lakhno@kubg.edu.ua

У статті наголошено на здатності дієслівних суфіксів визначати функціональну характеристику придієслівних актантів завдяки експлікації акціонально-видових та фазових характеристик дієслова, проілюстровано перерозподіл актантних функцій унаслідок семантичних процесів, розглянуто особливості взаємодії суфікса з контекстом. Також визначено роль дієслівних суфіксів у формуванні таких фундаментальних лексико-граматичних категорій, як вид і стан.

Ключові слова: суфікс, актантний розподіл семантики, генеративна функція, акумулятивна функція, гібридна функція, актанти-поширювачі.

Лахно Н.В.

Актантная направленность семантики глагольных суффиксов в украинском языке

В статье сделан акцент на способности глагольных суффиксов определять функциональную характеристику приглагольных актантов за счет экспликации акционально-видовых и фазовых характеристик глагола, проиллюстрировано перераспределение актантных функций в результате семантических процессов, рассмотрены особенности взаимодействия суффикса с контекстом. Также определена роль глагольных суффиксов в формировании таких фундаментальных лексико-грамматических категорий, как вид и залог.

Ключевые слова: суффикс, актантное распределение семантики, генеративная функция, аккумулятивная функция, гибридная функция, актанты-распространители.

Lahno N.V.

Actant focus of verbs' suffixes' semantics

The functional-semantic category of actant distribution of verb's semantics is not investigated in Ukrainian linguistics. The article considers argument characteristics of affixes, particularly suffixes.

We register the ability of the verbal suffixes to explicate actants' functional characteristics, primarily those of aspect and phase. The paper tackles various actant characteristics of verbs' lexico-semantic variants that reveal the connection between the suffixes' morphological-semantic variants and generative, accumulative and hybrid functions of actants.

Semantics of suffixes is identified by matching verbs with different suffixes but identical motivators. Synonymic and paronymic correlations in such pairs were detected. The article considers actants' functions' redistribution triggered by replacement of suffixes. Verbs with synonymous suffixes primarily denote a subject's active action or its impact upon another one and correlate with the generative function of the actants.

Synonymic suffixes are mostly non-resulting, non-terminative and functionally independent. Cognate verbs in such oppositions are marked by semantics' identical actant distribution.

Suffixes of cognate verbs in paronymic mappings determine verbal actants' different functions, since they refer to actions that vary in terms of being terminative / non-terminative, active / passive.

The article highlights actant functions' redistribution caused by semantic processes.

Special attention is paid to the interaction of suffix and context: on the one hand, the suffix shapes the word's semantics that appears to be loosely dependent on the context, on the other hand, the suffix may be modified under the influence of the context.

The article also demonstrates the impact of verbal suffixes upon the formation of the functional-semantic category of argument distribution as well as verbs' semantics and fundamental lexico-grammatical categories of mood and voice.

Key words: suffix, actant division of semantics, generative function, accumulative function, hybrid function, actant-enhancer.

Вступ. На сучасному етапі розвитку лінгвістики пріоритетними є проблеми, пов'язані з функціонуванням мовних одиниць, однією

з таких є аналіз структурно-семантичних особливостей функціонально-семантичних категорій. Найбільший інтерес у цій сфері становить

категорія актантного розподілу семантики дієслова.

Мета статті полягає в аналізі функціональних характеристик іменних придієслівних актантів, зумовлених семантикою суфікса. Реалізація поставленої мети передбачає встановлення основних типів актантної характеристики та визначення чинників, які впливають на варіювання актантної орієнтації суфіксів.

Критичний огляд літератури, концептуальних рамок, гіпотез та ін. Донині деякі аспекти зазначеної проблеми порушено здебільшого в російському мовознавстві. О.М. Соколов, запропонувавши термін «актантний розподіл семантики дієслова», окреслив можливі напрями розгляду цього питання [8; 9]. Його ідеї розвинули Л.О. Іванова, Т.Д. Сергеева (семантичний аналіз парадигм придієслівних актантів) [7], М.В. Кузнецова (функціональні особливості придієслівних актантів, актантний розподіл семантики в лексикографічному аспекті) [1; 2], С.В. Лазарев (особливості актантного розподілу семантики префіксальних дієслів) [3], О.В. Петров (зворотна семантика віддієслівних імен) [6] та ін. В українстиці цьому питанню присвячено лише окремі праці С.О. Соколової [10; 11] та Н.В. Лахно [4; 5].

Методологія дослідження. Основним методом дослідження є описовий з прийомом внутрішньої та зовнішньої (лексичний, словотвірний, морфологічний, синтаксичний рівні) інтерпретації. Серед внутрішньої та зовнішньої інтерпретацій провідним є опозиційний аналіз, за допомогою якого проаналізовано пари «основний ЛСВ суфіксального дієслова — вторинний ЛСВ» та дієслова з різними суфіксами, але тотожними мотиваторами. Для характеристики семантичної структури досліджуваних одиниць та їхніх валентних зв'язків використано структурні методи, а саме: компонентний та дистрибутивний аналізи.

Результати дослідження та обговорення. На характер функцій придієслівних актантів помітно впливає морфемно розчленована семантика дієслова, оскільки морфемна спрямованість сем у бік характеристики придієслівних актантів різного синтаксичного статусу є експлікацією семної комбінації вихідного мотивуючого лексико-семантичного варіанта. Отже, проблема актантного розподілу дієслівної семантики пов'язана з проблемою семантичної характеристики дієслівних афіксів, зокрема суфіксів.

Дієслівні суфікси є синкретичними та поліфункціональними морфемами.

Значення афіксів у формуванні дієслівних лексико-семантичних варіантів різноманітне. Суфікси наділяють слова частиномовним категоріальним значенням, а також є виразниками акціонально-видової та фазової семантики. Саме ці семантичні властивості українських дієслів

насамперед і визначають особливості актантного розподілу семантики дієслова.

Виділяють чотири функції придієслівних актантів: генеративну, акумулятивну, гібридну та пояснювальну [9, 154]. Вони залежать від семантики дієслова, яка формує уявлення мовця про імена, що в певних синтаксичних позиціях можуть називати джерело дії або ознаки (генеративний актант), об'єкт, який відчуває на собі дію суб'єкта і набуває внаслідок зовнішніх або внутрішніх перетворень нових ознак або властивостей (акумулятивний актант), поєднувати ці ознаки (генеративно-акумулятивний актант), уточнювати сутність акумулятивної ознаки/дії у часовому або локативному вимірі (актанти-поширювачі).

Також важливою складовою характеристикою дієслівних суфіксів є їхня спрямованість на суб'єктну та об'єктну характеристику.

Самостійними значеннями дієслівного суфікса «можна вважати такі, які регулярно виявляють диференційні ознаки в умовах ідентичного оточення, насамперед за умови зіставлення дієслів з різними суфіксами, але тотожними мотиваторами» [8, 20]. Зіставлення мотиватора і мотивата уможливорює виділення словотвірного значення, але не дає відповіді на питання, чим різняться суфікси, які його виражають. Неможливо з'ясувати значення суфіксів і шляхом зіставлення різнокоренових дієслів, оскільки семантичні відмінності можуть бути зумовлені не лише особливостями суфіксальних значень.

Спробуємо з цих позицій проаналізувати пари однокоренових дієслів, що різняться суфіксами, і визначити, які зміни в актантному розподілі семантики дієслів зумовлені заміною суфікса. Так, зіставивши дієслова, ми виявили синонімічні та паронімічні відповідності.

Заміна синонімічних суфіксів не викликає змін в актантному розподілі семантики дієслова. Суфікси таких дієслів переважно визначають **генеративну характеристику суб'єктного актанта**. Семантику більшості з них можна передати описовим формулюванням: актант виконує (виконав) дію.

Найчастотнішим є зіставлення дієслів зі значенням повторюваної, поширюваної у просторі дії з суфіксами **-ота/-оті**, які посилюють сему інтенсивності дії суб'єкта, інколи з ними словотвірно перетинається суфікс **-а-**: *блискотати* — *блискотіти*; *тріпати* (у значенні «посилено, прискорено битися (про серце)») — *тріпотати* — *тріпотіти*; *шептати* — *шепотати* — *шепотіти*; *стукотати* — *стукотіти*. У дієловах, мотивованих вигуківими основами або звуконаслідувальними словами, ці суфікси виражають значення міри вияву дії, частоти повторюваності: *булькотати* — *булькотіти*, *плюскотати* — *плюскотіти*, *хлюпотати* — *хлюпотіти*, *хихотати* — *хихотіти*, *цокотати* — *цокотіти*, *цвіркотати* — *цвіркотіти*,

шаркати — шаркотати — шаркотіти тощо. Наприклад: У сінях бабуся **шаркотає** підшивами по підлозі, шукає сірники... (Юрій Збанацький) / Смачно **шаркотить** коса, то наче співає, то наче плаче (Л. Пономаренко).

Суфікси **-ува-**, **-ствува-**, **-и-**, поєднуються з агентивними іменниками — назвами осіб за професією, видом занять, соціальним становищем тощо, виражають спільне словотвірне значення «бути кимсь, уподібнюватися до когось, поводити себе, як хтось». Взаємозамінними є суфікси **-ува-/ствува-**: маклерувати — маклерствувати; **-ува-/и-**: вівчарювати — вівчарити, кухарювати — кухарити, козакувати — козачити, гостювати — гостити (у 2-му значенні). Наприклад: Будеш у поході при мені — товмачем, а також... кухарем (—> **кухарюватимеш**), доглядатимеш коней (В. Малик) / **Кухарити** вона ще не вміла і вчитися не хотіла (М. Павленко).

В основах деяких дієслів взаємодіють суфікси **-а-/и-**: свистати — свистіти; **-а-/и-**: доїжджати — доїздити тощо. Наприклад: Скоро став козак з походу **прибувати**, Став до нових воріт... **доїжджати** (Укр. народні думи) / Стали вони **доїздити** уже до своєї домівки (С. Васильченко).

Подекуди суфікси **-и-/и-**, **-а-/и-**, **-а-/и-**, які є синонімічними лише в окремих лексико-семантичних варіантах дієслів, увиразнюють **активний суб'єкт, що генерує ознаку**: колосити — колосіти (у значенні «виднітися»); чадити — чадіти (у значенні «диміти, коптіти»); гриміти — гримати (у значенні «створювати або видавати сильний стук, шум та ін.»); хиляти — хилити (у значенні «багато пити, часто вживати алкогольні напої; пиячити»). Наприклад: Деся в сінях щохвилини **гримали** двері, кричала кури і розливалася вода (М. Коцюбинський) / **Гримів**, торохтів грім, далі став стихати (Г. Квітка-Основ'яненко).

Синонімічні взаємозамінні суфікси можуть також орієнтувати характеристику у бік суб'єкта, який накопичує ознаку (**аккумулятивна функція суб'єкта**).

У відприкметниковому словотворі протиставлені однокореневі дієслова з суфіксами, що виражають словотвірне значення «бути, ставати таким, як визначено твірною прикметниковою основою» з суфіксами **-и-/ну-**: блідніти — бліднути, слабіти — слабнути, густіти — гуснути. Зрідка суфікс **-а-**, що оформлює дієслова, утворені від основ якісних прикметників вищого ступеня порівняння, словотвірно перегинається із суфіксами **-и-** та **-ну-**: худати — худіти — худнути. Порівняйте також **-и-/ува-**: хворіти — хворувати; **-и-/и-**: колосити — колосіти (у значенні «утворювати колос»). Наприклад: Дід Андрій весь час **хворів**, але незважаючи на це пильнував пасіки, доглядав хати й дітей (А. Чайковський) / Вона **хворувала** і давно не виходила на маленький базарний майданчик... (Григор Тютюнник).

Деякі однокореневі дієслова із синонімічними суфіксами можуть передбачати дію суб'єкта, що спричиняє зміни в об'єкті (**генеративна функція суб'єкта, аккумулятивна функція об'єкта**). Порівняйте дієслова з суфіксами **-а-/ува-**: проясняти — прояснювати, визначати — визначувати, вибіляти — вибілювати, углибляти — углиблювати, умочати — умочувати, ускладняти — ускладнювати, утишати — утишувати, уменшати — уменшувати, утрудняти — утруднювати, стишати — стишувати; з суфіксами **-ува-/и-**: воскувати — воцити, вапнувати — вапнити, свердлувати — свердлити; з суфіксами **-а-/и-**: сполохати — сполошити, саджати (людину) — садити, гнівати — гнівити, валяти — валити (у значенні «примушувати падати, силою перекидати»), хиляти — хилити (у значенні «нахилити»), умережати — умережити, упрохати — unpросити; з суфіксами **-а-/ну-**: упхати — упхнути; з суфіксами **-и-/и-**: вивітрити — вивітріти (у значенні «примушувати падати, силою перекидати»), тяжити — тяжіти. Наприклад: Але загалом маю, не **вменшай**, боже, добрі заробітки (І. Нечуй-Левицький) / Навіть з роками не **уменшувала** своєї опіки над сином (О. Стороженко).

Отже, синонімічними є переважно нерезультативні та неграничні дієслівні суфікси. Дієслова з такими суфіксами позначають активні дії суб'єкта або вплив одного предмета на інший і корелюють з генеративною функцією актантів, переважно орієнтовані на характеристику суб'єкта — виконавця дії, а їхня заміна не викликає зміни в актантному розподілі семантики дієслова. Вони характеризують розподіл виконавцем дії процесів у часі, певні обставини перебігу дії (інтенсивність, ослабленість тощо).

Паронімічний тип передбачає збіг мотиваторів та зумовленість семантичних розбіжностей паронімічних зіставлень семантичними відмінностями суфіксів, які змінюють акціональні характеристики дієслів і відповідно зумовлюють різні функції придієслівних актантів.

Винятком є дієслова, які вказують на дію суб'єкта, що спричиняє зміни в об'єкті (**генеративна функція суб'єкта, аккумулятивна функція об'єкта**), особливо ті, що різняться семою «об'єкт» (суфікси **-и-/а-**, **-а-/ува-**): садити (овочі) — саджати (людину), шпигати (купу соломи) — шпигувати (м'ясо) — або семою кількісної ознаки дії (суфікси **-ну-/ону-**, **-а-/оті-**, **-ота-**, **-а-/ну-**, **-и-/ну-**): довбнути — довбнути, лупнути — лупнути, дряпнути — дряпнути, кинути — киднути, сікнути — сікнути, черкнути — черкнутити, хлебнути — хлебнути, тріпнути — тріпнути, булькати — булькотати — булькотіти, ляскати — ляскотіти, плюскати — плюскотати, плюскотіти, хлюпати — хлюпотати, хлюпотіти, хихотати —

хихотіти, цокати — цокотати — цокотіти, цвіркати — цвіркотати — цвіркотіти, шаркати — шаркотати — шаркотіти, (ви)бризкати — (ви)бризнути, ступити — ступнути, блискіти — блискати, кричати — крикнути — криконути. Наприклад: *Маленьке щеня... дрягнуло її лапою по руці, домагаючись їсти* (Т. Прохасько) / *Ведмідь як дряпоне його* (Словник Грінченка).

Актантний розподіл семантики інших дієслів у паронімічних зіставленнях різняться.

Дієслова із суфіксом **-и-** передбачають активного діяча, що спричиняє зміни в об'єкті (**генеративна функція суб'єкта, акумулятивна функція об'єкта**). Вони регулярно співвідносні з дієсловами із суфіксом **-і-** зі значенням становлення ознаки: називають спонтанний процес (день біліє) або стан (білють хати) — **акумулятивна функція суб'єкта**: чорнити — чорніти — чорнішати, зеленити — зеленіти, білити — біліти, червонити — червоніти, жовтити — жовтіти, синити — синіти, веселіти — веселішати — веселити, бадьорити — бадьорішати, лютити — лютіти, хмелити — хмеліти, п'янити — п'яніти — п'янішати, тупити — тупіти — тупішати, молодити — молодіти, старити — старіти — старішати, холодити — холодити, (по, при)смирити — (по, при)смиріти, кривити — кривіти — кривішати, мертвити — мертвіти, гарячити — гарячіти, (о)дурити — (о)дуріти, жарити — жаріти, кам'янити — кам'яніти, кислити — кисліти — кислішати, круглити — кругліти, леденити — леденіти, міцнити — міцніти, рябити — рябіти, (у)сиротити — (у)сиротіти, осолодити — осолодіти, хорошити — хорошіти, туманити — туманіти та ін. *Сонце заходить, гори чорніють. Пташечка тихне, поле німіє* (Т. Шевченко) / *А над усім той дим, той легкий дим, ...п'є кров з лиця і гасить людський погляд, обличчя білить і чорнить одежу, і барви всі рівняє сивизною* (Леся Українка).

Різняться актантний розподіл семантики однокореневих дієслів з суфіксами **-и-/-ну-** (мочити — мокнути, стишити (коней) — стихнути), **-ува-/-і-** (радувати — радіти), **-а-/-ота-, -оті-** (стукати — стукотати — стукотіти, шамотати (когось) — шамотіти): дієслова із суфіксами **-и-, -ува-, -а-** зумовлюють генеративний суб'єкт і акумулятивний об'єкт, а дієслова з суфіксами **-ну-, -і-, -ота-, -оті-** передбачають суб'єкт із суто акумулятивною функцією: *Землю нещасну вдень дощиком мочить, А на ніч морозом лютим стискає* (М. Коцюбинський) / — *Годі тобі у воді мокнути. Лізь у шлюпку* (В. Собко); *Дарина Михайлівна радіє, що разом із сином завітала до хати й пісня* (Микола Зарудний) / *Скромна, тиха Галина... завжди радувала батьків любов'ю до навчання...* (Т. Прохасько); *Він люто, з дзвоном шамотає на себе ковану хвіртку* (І. Франко) / *Вони повільно йшли вздовж річки і дослухалися,*

як шамотить хвиля, нагортаючи на берег пісок (Т. Прохасько).

Наявні нерегулярні зіставлення дієслів, орієнтованих на генеративну функцію суб'єкта, виражену за допомогою суфікса **-і-**, з дієсловами на позначення дії суб'єкта, що спричиняє зміни в об'єкті — генеративна функція суб'єкта, акумулятивна функція об'єкта, виражена суфіксом **-а-**: — *Тетяно! Тетяно Гнатівно! — гримить за стіною Андрій, — ідіть на часинку сюди* (Степан Васильченко) / *Останнім часом почав [чоловік] гримати на неї: — Що ти мені даєш страви то гіркі, то кислі?* (А. Шиян), — а також суб'єктних дієслів із суфіксами **-ствува-, -ува-** з дієсловами на позначення становлення ознаки, в яких акумулятивна функція суб'єкта виражена суфіксом **-і-** (мудрувати — мудріти, звірствувати — звіріти): *Захарченко заборонив правоохоронцям звірствувати на мирних акціях* (З газети) / *Напившись, звірів [грек], очі його робилися червоними, як у роздратованого гарячим залізом барана, і якщо його не зв'язували тут же, він нападав на першого-ліпшого і бив трохи не до смерті* (Г. Тютюнник).

Отже, суфікси спільнокореневих дієслів у паронімічних зіставленнях орієнтовані на різні за активністю-пасивністю та граничністю-неграничністю дії, тому і зумовлюють різний функціональний статус актантів.

Для з'ясування значення суфіксів та їхнього впливу на функції придієслівних актантів важливим є аналіз взаємозв'язку між суфіксальним оформленням дієслова і його полісемією. Морфематичний склад безпрефіксного дієслова, об'єднаний в єдине ціле, не формує семантику дієслова, а лише є матеріально-семантичною базою для її подальшої корекції з боку зовнішніх по відношенню до дієслова чинників [8, 23]. Значний вплив має зв'язок дієслова з партнерами — істотами та неістотами, активними і неактивними, значення об'єктності та безоб'єктності. Також категоріальне значення дієслівних суфіксів визначає напрямок розвитку нових значень дієслова. Наприклад, у семантичній структурі дієслів із суфіксом **-і-** виділено такі лексико-семантичні варіанти: 1) *ставати якогось кольору*; 2) *виділятися, виднітися, впадати в очі*.

У складі синонімічних протиставлень майже не зафіксовано однокореневі дієслова, які різняться суфіксами **-і-/-и-**, на відміну від зіставлень паронімічного типу. Відповідно відсутні різносуфіксальні утворення із суфіксами **-ствува-/-ува-** та **-оті-/-ота-** серед зіставлень паронімічного типу. Проте категоріальні семантичні розбіжності деяких суфіксів здатні нейтралізуватися.

Значення синонімічних суфіксів функціонально незалежні і переважно не зазнають впливу контексту. Хоча суфікс **-а-**, що посилює генеративну функцію суб'єкта у неграничних безоб'єктних дієсловах,

може функціонувати і в об'єктних лексико-семантичних варіантах: *Довгий широкий маятник коло стінного годинника тихо стукав серед страшної тиші* (І. Нечуй-Левицький) / *Дзвонить білобородий професор-голова. Стукає дзвоником по столу* (Олександр Довженко); *За горою десь гримали гармати* (Іван Гончаренко) / *Галина Львівна... гримала на плиті комфорками* (Олекса Гурейв). Синонімічні суфікси *-і/-и-* зафіксовано як у граничних, так і неграничних лексико-семантичних варіантах, порівняйте: *Скрізь починає колосіти жито* (Марко Вовчок) — акумулятивна функція суб'єкта / *Далі був глибокий яр, за ним колосили жита, починався лісок* (Микола Шеремет) — генеративна функція суб'єкта.

Суфікси дієслів у паронімічних зіставленнях схильні до нейтралізації.

Контекстуальні умови здатні значно пригнічувати сему активності, яку вважають постійною ознакою суфікса *-и-*. Дієловам з цим формантом властивий розвиток безособових значень, порівняйте: *Рушники ті дівчина рябила червоними і білими трояндами* (М. Коцюбинський) / *У численних рівчаках та ставках рябило вітром воду* (Н. Рибак). Цю властивість суфікса спостерігаємо також у лексико-семантичних варіантах дієслів *ломити, морозити, знобити, крутити*, наприклад: *Жінку б'є [Іван Кривда], знущається, не пускає в хату, морозить на вулиці* (Грицько Григоренко) / *Мене морозило, боліла голова, а температура о сьомій вечора піднялась до тридцяти дев'яти з десятима* (В. Гжицький).

Акумулятивний актант у дієловах із суфіксом *-і-* є пасивним, він мимоволі набуває ознаки: *дівчина червоніє від сорому*. У разі варіативного зміни граничних значень дієслів недоконаного виду на неграничні акумулятивна функція актантів змінюється на генеративну. Дієлова *чорніти, зеленіти, кругліти, жаріти, кам'яніти, рябити* та ін. розвивають значення «виднітися», порівняйте: *Небо поступово чорніло* / *Над головою чорніли хмари; Щоко її все кругліли і рум'яніли* (Леся Україна) / *Між двома листочками настурцій... кругліє дірочка* (В. Бабляк); *І жаріло у неї личико [личенько]* (Микола Шеремет) / *Сонце липнєве сіда за Південним вокзалом, Обрій далекий жаріє гарячим металом* (І. Муратов); *Долина сохне і рябіє* (М. Рильський) / *На Чернечій горі, де похований Шевченко, на самому вершечку рябіють штахетики* (М. Коцюбинський); *Потім краплі впали теплі, туманіє далина* (М. Рудь) / *Він зупинився, щоб іще трішечки помилуватися Беевою горою, яка туманіла у світанковім присмерку* (Г. Тютюнник) — або «стояти»: *Нагло Юра змінюється весь. Кулаки розтискуються, кров вертає до лиця, очі кам'яніють* (Ю. Смолич) / *Пари [в танці] довоєю мальовничою смугою потяглися до відчинених дверей, де кам'яніли двома монументами стрункі челядники* (З. Тулуб); —

Тут я родилась, тут я хрестилась, тут сиротіла... тут і вмру, моя дитино (Марко Вовчок) / *Весняна і осіння вода затоплює увесь тітчин мочар, і на ньому, наче кустрате гніздо, сиротіє немудра оселя* (М. Стельмах).

Внаслідок семантичних процесів можлива поляризація нерезультативних і результативних ЛСВ дієслів, яка зумовлює перерозподіл актантних функцій. Наприклад, у семантичній структурі дієслів з формантом *-ну-* спостерігаємо як нерезультативні, так і результативні значення. Порівняйте: *Хлопець* (генеративна функція актанта) *рвонув* (нерезультативна дія) з *місця* / *партизани* (генеративна функція актанта) *рвонули* (результативна дія) *будівлю* (акумулятивна функція актанта) *штабу*; *Пароплав* (акумулятивна функція актанта) *швидко нахилився на бік і почав тонутти* (Л. Смілянський) / *Засліпили небо хмари, Тоне сонечко* (генеративна функція актанта) *у млі* (П. Грабовський).

Однокореневі дієлова *холодіти* — *холодати* в одному значенні «ставати холодним, холоднішим» розмежовує сема «суб'єкт», яку підсилюють різні суфікси: дієслово *холодати* вживане на позначення зміни погоди, а дієслово *холодіти* позначає душевний або емоційний стан людини. Так само однокореневі дієлова *тріпати* — *тріпотати* — *тріпотіти* у значенні «швидко, безперестанно рухати, коливати» розмежовує сема суб'єкт: *тріпає серце* — *тріпотить метелик*.

Деякі суфікси спеціалізовані лише на певній актантній характеристиці: суфікси *-стбува-, -ірува- (-ирува-)* — на генеративній суб'єктній, а *-ну-* — на акумулятивній.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Семантичні функції придієслівних актантів пов'язані з аспектуальними та фазовими характеристиками дієлова, які можуть експлікувати суфікси.

Взаємодія суфікса з контекстом простежується у двох напрямках: з одного боку, суфікс має сильну інформативну здібність, надає слову нову лексичну інформацію, виявляючи відносну незалежність від контексту, з іншого — під впливом контексту може відбуватися модифікація суфікса, наведення нових сем, розщеплення суфіксальних сем тощо.

Розглянуті закономірності мають важливе методологічне та теоретичне значення, оскільки акцентують увагу на властивості функціонального пристосування українських дієслівних суфіксів, яке виявляється у нейтралізації сем граничності, активності, об'єктності, що і зумовлює зміну актантних функцій. Отже, функціональне пристосування є важливою рисою не лише префіксів, а й дієслівних суфіксів.

Зрозумілим стає значення, яке відіграють дієслівні суфікси у формуванні таких фундаментальних лексико-граматичних категорій, як вид і стан.

Семантика дієслівних суфіксів пов'язана, з одного боку, з граничністю-неграничністю, що є основою для функціонування виду, з іншого — з активністю-пасивністю дієслівної дії, з її об'єктністю-безоб'єктністю, що є фундаментом для функціонування стану.

Отже, завдяки семантичному та функціональному синкретизму, дієслівні суфікси є активними виразниками актантних функцій, стану, виду.

Під таким кутом зору варто розглянути орієнтацію сем інших морфем у бік характеристики придієслівних актантів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузнецова М.В. Актантная распределенность глагольной семантики (лексикографический аспект) / М.В. Кузнецова // Проблемы функционально-семантической грамматики : мат-лы Всесоюзной науч.-метод. конф., 16-17 апреля 1991 г. — М. : Изд-во РУДН, 1994. — С. 51–57.
2. Кузнецова М.В. Функциональная характеристика приглагольных актантов в позиции подлежащего : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / М.В. Кузнецова. — М., 1989. — 16 с.
3. Лазарев С.В. Субъектно-аккумулятивная адресованность семантики глагольных префиксов в современном русском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / С.В. Лазарев. — М., 1995. — 276 с.
4. Лахно Н.В. Функціональна характеристика іменних придієслівних актантів / Н.В. Лахно // Мовознавчий вісник : зб. наук. пр. / МОН України; Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького ; відп. ред. Г.І. Мартинова. — Вип. 20. — Черкаси, 2015. — С. 104–109.
5. Лахно Н.В. Актантний розподіл семантики префіксальних дієслів / Н.В. Лахно // Типологія та функції мовних одиниць: наук. журн. — Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. — № 3. — С. 105–115.
6. Петров А.В. Залоговая семантика в отглагольных именах русского языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / А.В. Петров. — М., 1985. — 16 с.
7. Сергеева Т.Д. Семантический анализ парадигм приглагольных актантов / Т.Д. Сергеева, Л.А. Иванова // Производное слово и способы его формирования. — М., 1990. — С. 146–153.
8. Соколов О.М. Значения и функции глагольных суффиксов / О.М. Соколов // Русское языкознание: Республиканский междуведомственный научный сборник. Вып. 3. — К. : Высшая школа, 1981. — № 3. — С. 20–27.
9. Соколов О.М. Имплицитная морфология русского языка : моногр. / О.М. Соколов ; відп. ред. С.О. Соколова. — 2-е изд., испр. и доп. — Нежин : ООО «Гідромакс», 2010. — 184 с.
10. Соколова С.О. Дієслова з постфіксом -ся як граматична проблема / С.О. Соколова // Мовознавчий вісник : зб. наук. пр. на пошану проф. К. Городенської з нагоди її 60-річчя. — Вип. 8. — Черкаси, 2000. — С. 93–100.
11. Соколова С.О. Дієслово як носій фреймової семантики / С.О. Соколова // Теоретична і дидактична філологія : зб. наук. пр. — Вип. 2. — К. : Міленіум, 2007. — С. 246–257.

REFERENCES

1. Kuznetsova, M.V. (1994). Aktantnaia raspredelennost' glagolnoi semantiki (leksikograficheskii aspekt) [Aktant Distribution of Verb Semantics (lexico-graphic aspect)]. Problemy funktsionalno-semanticheskoi grammatiki. Mat-ly Vsesoyuznoi nauch.-metodich. konf. Moscow: RUDN, 51–57.
2. Kuznetsova, M.V. (1989). Funktsionalnaia kharakteristika priglagnykh aktantov v pozitsii podlezhashchego [Functional Characteristic of Verbal Actants in the Position of the Subject]. Extended abstract of candidate's thesis. Moscow, 16 p.
3. Lazarev, S.V. (1995). Subiektno-akkumulativnaia adresovannost' semantiki glagolnykh prefiksov v sovremennom russkom yazyke [The Subject-Accumulative Orientation of Semantics of Verbal Prefixes in Modern Russian Language]. Candidate's thesis. Moscow, 276 p.
4. Lakhno, N.V. (2015). Funktsionalna kharakterystyka imennykh prydiieslivnykh aktantiv. Movoznavchyi visnyk. Cherkaskyi nats. un-t im. B. Khmelnytskoho, 20, 104–109.
5. Lakhno, N.V. (2015). Aktantnyi rozpodil semantiky prefiksalykh diiesliv [Actant Distributing of Semantics of Prefixed Verbs]. Typolohiia ta funktsii movnykh odynts: nauk. zhurn, 3, 105–115.
6. Petrov, A.V. (1985). Zalogovaia semantika v otglagnykh imenakh russkogo yazyka [Collateral Verbal Semantics in the Names of Russian Language]: Extended abstract of candidate's thesis. Moscow, 16 p.
7. Sergeeva, T.D., & Ivanova, L.A. (1990). Semanticheskii analiz paradigmy priglagnykh aktantov [Semantic Analysis of Paradigms of the Verbal Actants]. Proizvodnoie slovo i sposoby yego formirovaniia, 146–153.

8. Sokolov, O.M. (1981) Znacheniiia i funktsii russkikh glagolnykh suffiksov [The Values and Functions of the Verbal Suffixes]. Russkoie yazykoznaniiie: Respublikanskii mezhdovedomstvennyi nauchnyi sbornik, 3, 20–27.
9. Sokolov, O.M. (2010). Implitsitnaia morfologiia russkogo yazyka: monografiia [Implicit Morphology of the Russian Language] (2nd ed., rev.). Nezhin : OOO «Gidromaks», 184 s.
10. Sokolova, S.O. (2000). Diieslova z postflksom -sia yak hramatychna problema [Verbs with -ся-postfix as a Grammatical Problem]. Movoznavchyi visnyk, 8, 93–100.
11. Sokolova, S.O. (2007). Diieslovo yak nosii freimovoi semantyky [The Verb as the Carrier of Frame Semantics]. Teoretychna i dydaktychna, 2, 246–257.